Μήτρος Σκυλοδήμος

Σωτηρίου Κασσανού

Ο **Μήτρος Σκυλοδήμος** ήταν αγωνιστής της επανάστασης του 1821 από την Αιτωλο-ακαρνανία, μετέπειτα στρατιωτικός στο νεοϊδρυθέν Ελληνικό κράτος όπου έφτασε το βαθμό του συνταγματάρχη και βουλευτής Βάλτου το 1850 και το 1862.[1]

Γεννήθηκε το 1802 στο **Σύντεκνο** σημερινό Πατιόπουλο της επαρχίας Βάλτου Αιτωλοακαρνανίας[2], από μεγάλη και δυνατή αρματολική οικογένεια.

Ο πατέρας του Θεόδωρος ή Γερο-Σκυλοδήμος, ήταν ενεργό μέλος της Φιλικής Εταιρείας και το πιθανότερον ήταν αυτός ο οποίος αναφέρεται ως Σκυλοδήμος, στη σύναξη των καπεταναίων στη Λευκάδα το 1807 υπό τον Ιωάννη Καποδίστρια[3].

Ήταν ανιψιός του **Γεωργίου Καραϊσκάκη.**[4]

Με τη σύζυγό του **Βασιλική Σκαλτσά**, κόρη του αγωνιστή του 1821 Δήμου Σκαλτσά ή Σκαλτσοδήμου, απέκτησε έξι παιδιά. Τον *Θεόδωρο* που γεννήθηκε το 1845[5], τον *Νικόλαο* (1853) μετέπειτα συνταγματάρχη του Ελληνικού Στρατού[6] και βουλευτή[7], την *Ελένη* (1855), την *Ευφροσύνη* (1859), τον *Δημοσθένη* (1861) και τον *Σπύρο* (1867).[8]

Η επανάσταση του 1821

Πήρε μέρος στην **Άλωση της Τριπολιτσάς** και σε πολλές άλλες μάχες (*Αγράφων, Σοβουλακίου, Κρεμμυδίου, Βελίτσης, Διστόμου κτλ*)[9] διακρίθηκε δε ιδιαίτερα στα χρόνια 1824-1826.

Πολέμησε στο **Μεσολόγγι** με τον **Ιωάννη Ράγκο**[10], **Ανδρέα Ίσκο**, **Γεώργιο Τσόγκα** και τον θείο του Σπύρο Σκυλοδήμο, ο οποίος και έπεσε κατά την έξοδο, και έπειτα μετά την πτώση του.

Με τον Γεώργιο Καραϊσκάκη ως πενήνταρχος[6] στις συγκρούσεις στο **Χαϊδάρι** στις 6 με 8 Αυγούστου 1826, στη **Δόμβραινα** στις 16 Οκτωβρίου 1826, στην **Αράχοβα**[9] στις 18 με 24 Νοεμβρίου 1826 και στην Αττική το 1827 όπου ανδραγάθησε[11]. Ήταν ένας από τους ανδρειότερους και πιο έμπιστους αξιωματικούς του Γ. Καραϊσκάκη[12], ο οποίος στη διαθήκη του τον όρισε προστάτη της οικογενείας του και του εμπιστεύτηκε τα ανήλικα παιδιά του,[13] για την συντήρηση της οποίας πούλησε μέχρι και τα άρματά του[14].

Κατά τη συγκρότηση των χιλιαρχιών για την απελευθέρωση της Στερεάς Ελλάδος (επί κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια) έγινε, νεότατος ων, εκατόνταρχος στην Γ΄ Χιλιαρχία του **Γιαννάκη Στράτου** παρά του στρατάρχου Δημητρίου Υψηλάντη λαμβάνοντας μέρος στις μάχες της **Τέρνοβας** και της **Πέτρας**[15].

Με την οργάνωση των Ελαφρών Ταγμάτων τον επόμενο χρόνο παίρνει τον βαθμό του Λοχαγού και τίθεται επικεφαλής του 1ου Λόχου του 4ου Τάγματος[2].

Στα γεγονότα του 1832 υπηρετεί στη χιλιαρχία του **Χριστόδουλου Χατζηπέτρου** ως υποταγματάρχης[16] με τον οποίο είχαν συμπολεμήσει σε πολλές μάχες και τους συνέδεε αμοιβαία εκτίμηση και αλληλοσεβασμός.[11].

Ανέκδοτο με τον Καραϊσκάκη

Με το όνομα του **Μήτρου Σκυλοδήμου** είναι συνδεδεμένο και το εξής περιστατικό: Στη μεγάλη του αρρώστια ο **Καραϊσκάκης** είχε ένα φραγκογιατρό όπου του έφτιαχνε διάφορα γιατρικά. Όμως όσο περνούσε ο καιρός γιατρειά δεν έβλεπε. Κάλεσε τον Σκυλοδήμο και του είπε να μπει αυτός κάτω από τα σκεπάσματα και όταν έρθει ο γιατρός να του δώσει αυτός το χέρι του για να του εξετάσει τον σφυγμό. Αυτό έγινε και ο γιατρός είπε «*καλά πάς καπετάνιε αλλά είσαι ακόμη αδύναμος και χρειάζεσαι ανάπαυση*». Πετάχτηκε τότε ο Καραϊσκάκης και του αποκρίθηκε «*τίνος είναι ορέ αδύνατος ο σφυγμός, του Σκυλοδήμου που καβαλικεύει φοράδα καλπάζοντας*». Φώναξε τότε δύο παλικάρια και του έριξαν του «γιατρού» 40 ξυλιές στα πισινά και τον έδιωξε[17].

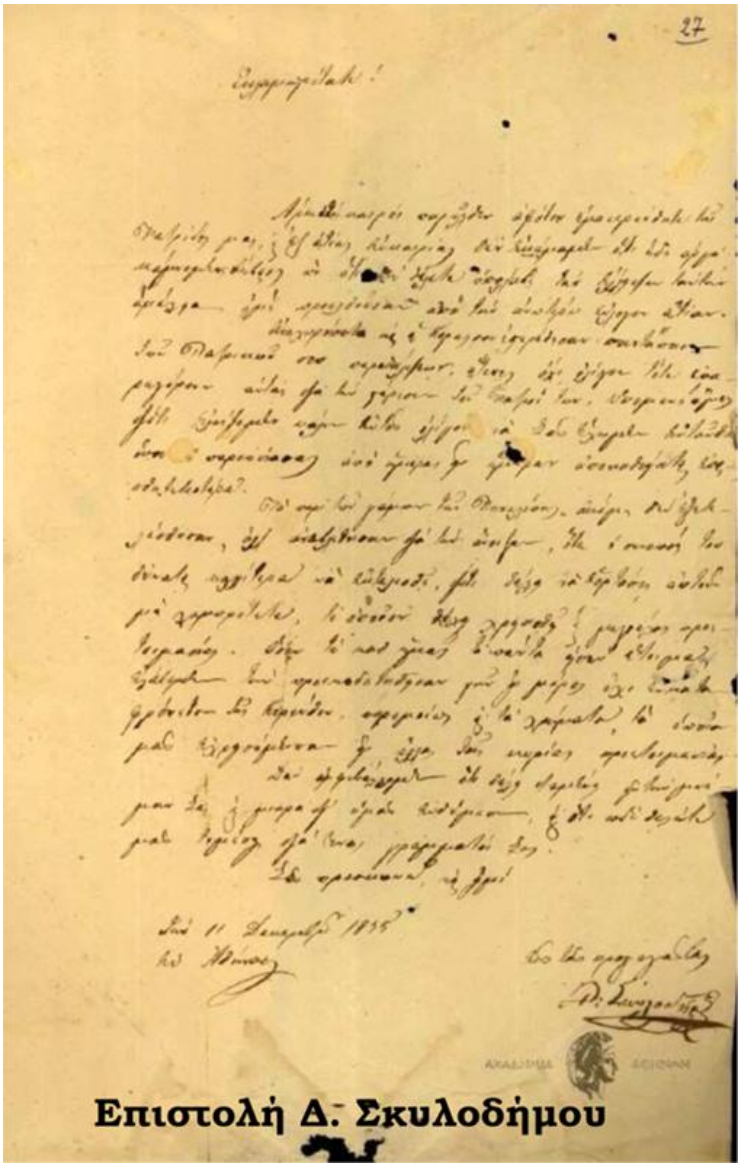

Επιστολή Δ. Σκυλοδήμου

Η δράση του στη συνέχεια

Μετά την απελευθέρωση, με την από 31/12-12/1 διαταγή του Στρατού, εγκεκριμμένη από την Αντιβασιλεία[18] φτάνει στον βαθμό του Ταγματάρχη της Φάλαγγας.

Στην κηδεία του **Θεοδώρου Κολοκοτρώνη** το 1843 έφερε την τιμή μαζί με τον Ιωάννη Γιουρούκο και τον Δημήτριο Πετροπουλάκη, ταγματάρχες και οι τρεις, να φέρουν τα παράσημα του Γέρου του Μωριά επάνω σε μεταξωτά μαξιλάρια[19].

Το 1843 έλαβε ενεργό μέρος επικεφαλής ενόπλου τμήματος[20] στα γεγονότα της 3ης

Σεπτεμβρίου, τα οποία κατέληξαν στην παραχώρηση συντάγματος από τον **Όθωνα**[21], ετιμήθη δε για αυτό από τη βουλή των Ελλήνων.

Τότε διορίσθηκε με διαταγή του Υπουργείου των Στρατιωτικών, Διοικητής ελαφράς Διλοχίας[22] στην Καλαμάτα και αργότερα με το Βασιλικό Διάταγμα της 17-4-1848, Διοικητής του 9ου Ελαφρού Τάγματος Οροφυλακής των συνόρων[23] αναλαμβάνοντας στη γραμμή Κομποτίου-Συντέκνου, τη διαφύλαξη της ασφάλειας των τότε Ελληνοτουρκικών συνόρων. Επιφορτισμένος και με την καταδίωξη της ληστείας στην Αιτωλοακαρνανία, πήρε όλα τα κατάλληλα μέτρα και με συντονισμένες και δραστήριες καταδιώξεις των ληστών, επέφερε την επιθυμητή δημόσια ασφάλεια στην περιοχή εξαλείφοντας την ολοσχερώς[24],αποκτώντας γι αυτό έως και τη Βασιλική ευαρέσκεια[25].

Μαζί του είχε τον γιο τού Γεωργίου Καραϊσκάκη Σπύρο, απόφοιτο της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων.

Με το Βασιλικό Διάταγμα της 17/7/1856 διαλύονται τα Τάγματα Οροφυλακής[26] και στη συνέχεια μετατίθεται στις 13/8/1858 με ανάλογο διάταγμα στο Πεζικό[27].

Διορίστηκε με το Βασιλικό Διάταγμα της 28/5/1959 Στρατιωτικός Νομοεπιθεωρητής[28] σε Αχαΐα και Ηλεία όπου παρέμεινε για τέσσερα χρόνια έως καταργήσεως της ανωτέρω θέσης με το Β. Δ. της 13/12/1863[29].

Μετέπειτα διορίστηκε μέλος του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου και μετατέθηκε με το Βασιλικό Διάταγμα της 16/8/1866, ως ανώτερος προγυμναστής της Εθνοφυλακής στη αρχή στο Μεσολόγγι[30], όπου παρέμεινε για λίγο χρονικό διάστημα λόγω καταργήσεως της θέσης με το Β. Δ. της 16/10/1866[31] και στη συνέχεια στο Βάλτο όπου με το Β.Δ. της 3/2/1868 προήχθη σε **Συνταγματάρχη**[32], με τον βαθμό τον οποίο απεστρατεύθη, με το Β.Δ. της 30/10/1868[33].

Διετέλεσε **βουλευτής** και πληρεξούσιος Βάλτου από το 1850 εως το 1853 και επανεξελέγη το 1862[7].

Αριστείο Δ. Σκυλοδήμου

Τιμητικές διακρίσεις

Για τις υπηρεσίες που προσέφερε στην πατρίδα του είχαν απονεμηθεί το Αργυρούν Αριστείον το 1836, ο Αργυρός Σταυρός των Ιπποτών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος και ο Ανώτερος Ταξιάρχης του Τάγματος του Σωτήρος όσο υπηρετούσε ως Ταγματάρχης της Φάλαγγας[34] και τέλος με το Βασιλικό Διάταγμα της 20/5/1858 ο Χρυσός Σταυρός των Ιπποτών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος.[35]

Το τέλος

Πέθανε στα τέλη Οκτωβρίου του 1871.

Σε εφημερίδα της εποχής διαβάζουμε την κατωτέρω νεκρολογία.

"*Απεβίωσε τη παρελθούση εβδομάδα εν Καρβασαρά, τη ιδιαιτέρα αυτού πατρίδι, ο Συνταγματάρχης Δημήτριος Σκυλοδήμος. Ο μακαρίτης διεκρίθη κατά μεν τον Ιερό Αγώνα ως εν των ανδρειωτέρων της Πατρίδος τέκνων, εφ' ω και ηγαπάτο υπό του αοιδίμου Καραϊσκάκη, μετά δε την αποκατάστασιν των πραγμάτων επέδειξε πάντοτε φρόνησιν εις τας πλέον δυσχερείς περιστάσεσι περί την εκπλήρωσιν των καθηκόντων του, πίστην και αληθινήν αφοσίωσιν εις τα καθεστώτα. Υπηρέτησε την Πατρίδα και πολιτικώς, διατελέσας Βουλευτής και πληρεξούσιος.Κύριος αναπαύσαι την ψυχήν του εν σκηναίς δικαίων*"[36]

Η χήρα του Βασιλική και τα ανήλικα εκ των ορφανών τέκνα του, συνταξιοδοτήθηκαν από την 1/11/1871 με το ποσό των 150 δρχ. μηνιαίως, που αναλογούσε σε σύνταξη χήρας Υποστρατήγου.[37]

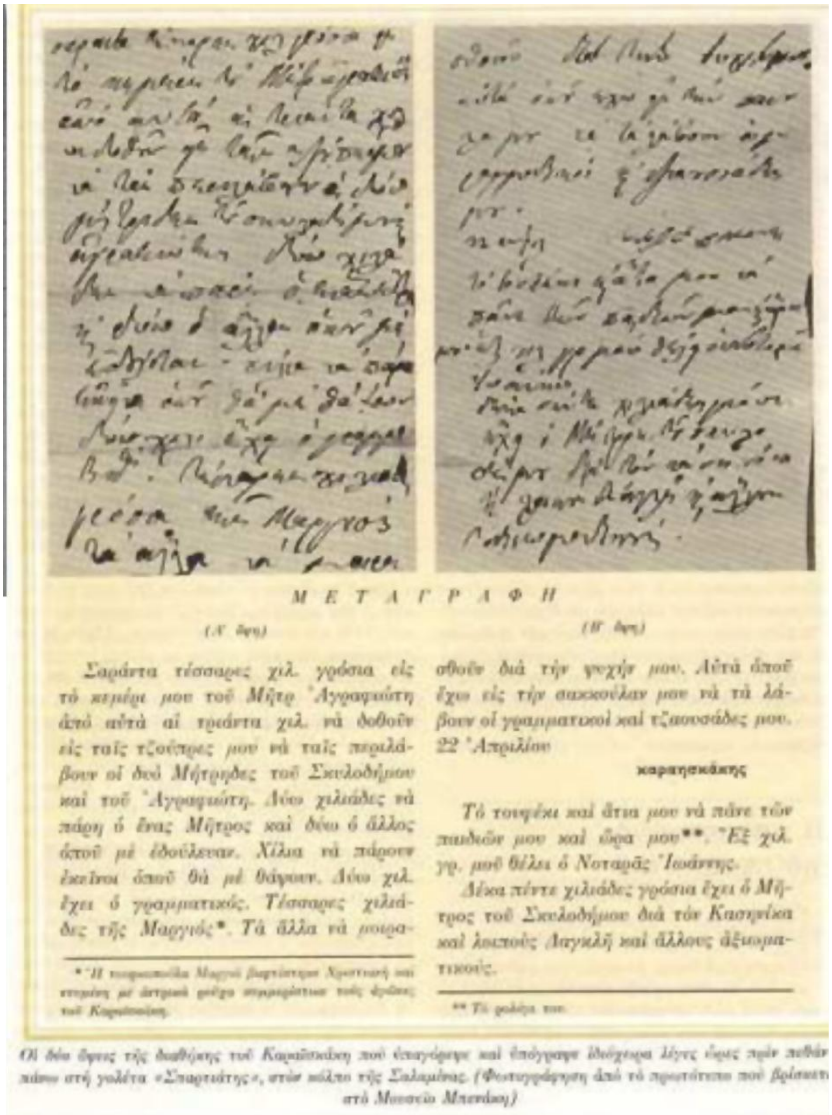

Μ Ε Τ Α Γ Ρ Α Φ Η

(Α' δψις)

Σαράντα τέσσαρες χιλ. γρόσια εἰς τό κεμέρι μου τοῦ Μήτρ Ἀγραφιώτη ἀπό αὐτά αἱ τριάντα χιλ. νά δοθοῦν εἰς ταῖς τζούπες μου νά ταῖς περιλάβουν οἱ δυό Μήτρηδες τοῦ Σκυλοδήμου καί τοῦ Ἀγραφιώτη. Δύο χιλιάδες νά πάρῃ ὁ ἕνας Μῆτρος καί δύο ὁ ἄλλος ἀπού μέ ἐβούλευαν. Χίλια νά πάρουν ἐκεῖνοι ἀπού θά μέ θάψουν. Δύο χιλ. ἔχει ὁ γραμματικός. Τέσσαρες χιλιάδες τῆς Μαργιός*. Τά ἄλλα νά μοιρασθοῦν διά τήν ψυχήν μου. Αὐτά ἀποφασίζω καί ἔχω εἰς τήν σακκουλαν μου νά τά λάβουν οἱ γραμματικοί καί τζαουσάδες μου.

22 Ἀπριλίου

καραϊσκάκης

(Β' δψις)

Τό τουφέκι καί ἅτια μου νά πάνε τῶν παιδιῶν μου καί ὥρα μου**. Ἐξ χιλ. γρ. μοῦ θέλει ὁ Νοταρᾶς Ἰωάννης.

Δέκα πέντε χιλιάδες γρόσια ἔχει ὁ Μῆτρος τοῦ Σκυλοδήμου διά τόν Κασηνέα καί λοιπούς Λαγκλῆ καί ἄλλους ἀξιωματικούς.

* Ἡ τουρκοπούλα Μαργιώ βαφτίστηκε Χριστιανή καί ντύθηκε μέ ἀντρικά φοῦχα σταφιδόπιτσα τούς ὤμους τοῦ Καραϊσκάκη.

** Τά φοῦχα του.

Οἱ δύο ὄψεις τῆς διαθήκης τοῦ Καραϊσκάκη ποὺ ὑπαγόρευσε καὶ ὑπόγραψε ἱδιοχείρως λίγες ὧρες πρὶν πεθάνῃ πάνω στή γολέτα «Σπαρτιάτης», στὸν κόλπο τῆς Σαλαμίνας. (Φωτογράφηση ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ποὺ βρίσκεται στὰ Μουσεῖα Μπενάκη)

Διαθήκη Γεωργίου Καραϊσκάκη

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το δημοτικό τραγούδι «Των Σκυλοδημαίων»

Παραλλαγή από τον Κλωντ Φωριέλ[38]	Παραλλαγή από Άγιο Ηλία Αιτωλοακαρνανίας[39]
Ο Σκυλοδήμος έτρωγε στα έλατα αποκάτω, *και την Ειρήνην στο πλευρό είχε να τον κεράσει.* *-Κέρνα μ' Ειρήνη μ' εύμορφη, κέρνα μ' όσον να φέξει* *όσον να εβγ' αυγερινός,να πάγ' η πούλια γεύμα,* *και απαί σε στέλνω σπίτι σου με δέκα παληκάρια.* *-Δήμο, δεν είμαι δούλα σου κρασί να σε κεράσω,* *εγώ είμαι νύμφη προεστών και αρχόντων θυγατέρα.* *Κι αυτού προς τα χαράγματα περνούσαν δυο διαβάτες,* *είχαν τα γένεια μακρυά, το πρόσωπό τους μαύρον* *κι οι δυο κοντά του στάθηκαν, και τον εχαιρετούσαν.* *-Καλή ημέρα Δήμο μου. -Καλώς τους διαβάταις.* *-Διαβάτες, που ηξεύρετε πως ειμ' ο Σκυλλοδήμος;* *-Φέρομεν χαιρετήματα από τον αδερφό σου.* *-Διαβάτες που τον είδεταν εσείς τον αδερφό μου;* *-Στα Γιάννινα στην φυλακήν, τον είδαμαν κλεισμένον,* *είχε στα χέρια σίδερα, και κλάπαις στα ποδάρια.* *Κι ο Σκυλοδήμος δάκρυσε και εκίνησε να φύγει.* *-Που πάγεις Δήμο μ' αδερφέ; που πάγεις καπετάνιε;* *ο αδερφός σου είν' εδώ, έλα να σε φιλήσει.* *Κι εκείνος τον εγνώρισε στα χέρια του τον πήρε,* *γλυκά κι οι δυο φιλήθηκαν, στα μάτια και στα χείλη.* *Και τότε τον ερώτησεν ο Δήμος και τον λέγει:* *-Κάθου γλυκέ μου αδερφέ, κ' έλα μολόγησέ μας* *πως από των Αρβανιτών εγλύτωσες τα χέρια;* *-Νύχτα τα χέρια μ' έλυσα και έσπασα ταις κλάπαις,* *κι εσύντριψα την σιδεριάν κι επήδησα στον βάλτον,* *κ' ηύρα ένα μονόξυλον κι επέρασα την λίμνη.* *Προψές τα Γιάνιν' άφησα και τα βουνά επήρα.*	*Ξύπνα πουλάκι μ' την αυγή κι ανέβα στο κλαράκι* *και τίναξ' τις φτερούγες σου να πέσουν οι δροσούλες,* *λάλει, πουλάκι μ' την αυγή, καθώς λαλούν και τάλλα,* *τ' είναι σημάδι των κλεφτών, κακό και για τους κλέφτες.* *Δουλειά δεν έχ' η κλεφτουριά κι αυτός ο Σκυλοδήμος* *εδείπνα κι ετραγούδαγε στα έλατ' από κάτω* *με την Ειρήνη στο πλευρό, με την παπαδοπούλα.* *-Κέρνα μ' Ειρήνη μ', κέρνα με, κέρνα μ' όσο να φέξει* *και το πουρνό σε προβοδώ με δέκα παλικάρια.* *-Δήμο, δεν είμαι δούλα σου κρασί να σε κερνάω,* *εγώ είμαι κόρη προεστού κι από τους Παπαδαίους.* *Αυτού προς τα χαράματα φάνηκαν δυο διαβάτες.* *-Δήμο μου, καλημέρα σου.* *-Καλώς τους τους διαβάτες.* *-Διαβάτες που το ξέρετε πως ειμ' ο Σκυλοδήμος;* *-Φέρνουμε χαιρετίσματα από τον αδερφό σου,* *στα Γιάννινα τον είδαμε, στη φυλακή κλεισμένο,* *κ' είχε στα χέρια σίδερα, και κλάπες στα ποδάρια,* *Κι ο Δήμος μόλις τάκουσε άρπαξε το τουφέκι* *και κλαίγοντας ξεκίνησε στα Γιάννινα να πάγει,* *-Πού πας, πού τρέχεις, μπρ' αδερφέ, που τρέχεις καπετάνιε;* *Ο αδερφός σου είμ' εγώ κι έλα να φιληθούμε* *τα σίδερα πριόνισα και ρίχτηκα στη λίμνη* *δυο μερονύχτια στάθηκα κρυμμένος στα καλάμια* *κι αντιπροψές με πέρασαν νησιώτες στην Καστρίτσα.*

Επιστολή των τέκνων του Γ. Καραϊσκάκη

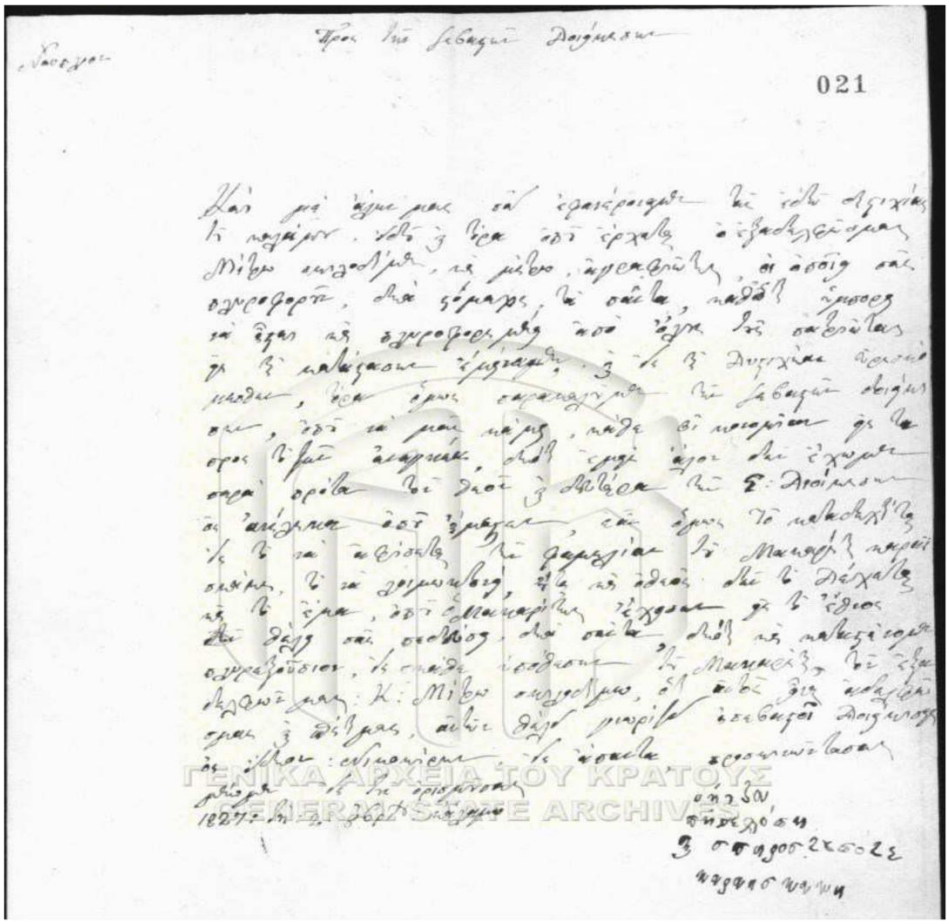

Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Διοίκησιν
Ναύπλιον

Καὶ μὲ ἄλην μας σᾶς ἐφανερόσαμεν τὰς ἐδῶ δυστιχίας τοῦ Καλάμου. Ἰδοὺ καὶ τόρα ὁποῦ ἔρχονται οἱ ἐξάδελφοί μας Μίτρω Σκιλοδίμως καὶ Μίτρω Ἀγραφιῶτης, οἱ ὁποῖοι σᾶς πληροφοροῦν διὰ στόματος τὰ πάντα, καθότι ὑμπορεῖ νὰ εἶσται καὶ πληροφορημένοι ἀπὸ ὅλους τοὺς πατριῶτας εἰς τί κατάστασιν ἐμείναμεν καὶ εἰς τί δυστιχίαν εὑρισκόμεσθεν. Τόρα ὅμως παρακαλοῦμεν τὴν Σεβαστὴν Διοίκησην, ὁποῦ νὰ μᾶς κάμει κάθε οἰκονομίαν εἰς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαία, διότι ἐμεῖς ἄλον δὲν ἔχομεν, παρὰ πρότα τὸν Θεὸν καὶ δεύτερον τὴν Σ. Διοίκησιν ὡς ἀνήλικα ὁποῦ ἤμεστεν. Ἐὰν ὅμως τὸ καταδεχθῆται εἰς τὸ νὰ ἀφίσεται τὴν φαμελίαν τοῦ μακαρίτου Καραϊσκάκη τὸ νὰ λιμωκτονεῖ, οὔτε καὶ ὁ Θεὸς δὲν τὸ δέχεται, καὶ τὸ ἔμα ὁποῦ ὁ μακαρίτης ἔχεισεν εἰς τὸ Ἔθνος θέλει σᾶς πεδεύσει διὰ πάντα. Διὸ καὶ καταστέναμεν πληρεξούσιον εἰς κάθε ὑπόθεσιν τοῦ μακαρίτου τὸν ἐξάδελφόν μας κ. Μίτρω Σκιλοδίμω, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀδελφῶσμας καὶ σπήτι μας, αὐτὸν θέλει γνωρίζει ἡ Σεβαστὴ Διοίκησης ὡς ἴδιον νικοκύρην εἰς ἅπαντα.

1827: τὴν: 2: Ὀκτωβρίου
Κάλαμω.

Προσκινῶντας μένομεν εἰς τοὺς ὁρισμοῦσας
νήτζα
πηνελόπη
και σπηρος του ποτε καραησκάκη[4]

Βιβλιογραφία-Αρχειακά στοιχεία

1. Μήτρος Σκυλοδήμος, Σωτηρίου Κασσανού
2. Αρχείον περιόδου Ι. Καποδίστρια,Γραμματεία Στρατιωτικών,φάκελος 55
3. Γεώργιος Σκλαβούνος-Ο άγνωστος Καποδίστριας, εκδ. Παπαζήση, σελ.107-108
4. Γενικά αρχεία του κράτους-Αρχείο αγώνος, Μιν. Γραμματεία, Υπουργείο του Πολέμου, φακ.209
5. Ληξιαρχική πράξις θανάτου,αρχείο Σωτηρίου Κασσανού
6. ΓΕΣ,Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού,Φ. 205.1/126/938912,Σ.945
7. Μητρώο πληρεξουσίων, γερουσιαστών και βουλευτών 1822-1935, Ελλ. Βουλή, Διεύθυνση Διοικητικού, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. Αθήνα 1986
8. ΦΕΚ Α' 12 της 27-3-1872)
9. Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήναι 1929
10. Γενικά αρχεία του κράτους-Αρχείο αγώνος, Μιν. Γραμματεία, Υπουργείο του Πολέμου, φακ.163
11. Νικόλαος Κασομούλης- Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων 1821 -1833
12. Δημήτριος Φωτιάδης-Καραϊσκάκης, εκδ. Ζαχαρόπουλος
13. Διαθήκη Γεωργίου Καραϊσκάκη
14. Επιστολές προς Κωλέττη-Ακαδημία Αθηνών
15. Αντιστράτηγος Αρτέμιος Μίχος-Απομνημονεύματα της 2ας πολιορκίας του Μεσολογγίου,εν Αθήναις 1883
16. Γενικά αρχεία του κράτους-Γραμματεία Στρατιωτικών φακ.192
17. Τάκης Λάππας, Καραϊσκάκης, εκδ. Ατλαντίς 1963
18. ΦΕΚ Α' 2/23-1 της 4-2-1835
19. Εφημερίς,"Η ταχύπτερος φήμη",έτος Ζ',αρ. 275, Δευτέρα 8/2/1843
20. Πρακτικά Βουλής 1845, σελίς 65
21. Εφημερίς ΑΙΩΝ, Σάββατο 11 Σεπτεμβρίου 1843
22. Βασιλικό Διάταγμα, ΦΕΚ Α' 29 της 5-9-1844
23. ΦΕΚ Α' 13 της 3-5-1848
24. Ιωάννης Κολιόπουλος-Η ληστεία στην Ελλάδα, εκδ. Επίκεντρο
25. ΦΕΚ Α' 29 της 10-9-1853
26. ΦΕΚ Α' 47 της 13-9-1856
27. ΦΕΚ Α' 45 της 26-9-1858
28. ΦΕΚ Α' 24 της 10-6-1859
29. ΦΕΚ Α' 44 της 28-12-1863
30. ΦΕΚ Α' 62 της 10-09-1866
31. ΦΕΚ Α' 68 της 31-10-1866
32. ΦΕΚ Α' 14 της 12-3-1868
33. ΦΕΚ Α' 54 της 21-11-1868
34. Βασιλικό Διάταγμα 27/6/1843, ΦΕΚ Α' 23 της 21-7-1843
35. ΦΕΚ Α' 43 της 19-9-1858
36. Εφημερίς Αλήθεια-1 Νοεμβρίου 1871
37. Βασιλικό Διάταγμα 13/1/1872, ΦΕΚ Α' 12 της 27-3-1872
38. Κλοντ Φοριέλ, Δημοτικά τραγούδια της συγχρόνου Ελλάδος, Εκδ. Νίκος Δ. Νίκας 1956
39. *«Αρχειοθετημένο αντίγραφο».* *https://web.archive.org/web/20120406124845/http://www.psagiosilias.gr/history-dhmotiko.htm*